

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

ВИНСКИ ЛЕТОПИС СРБИЈЕ

ВИНСКИ ЛЕТОПИС СРБИЈЕ

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

ВИНСКИ ЛЕТОПИС СРБИЈЕ
ГАЛЕРИЈА НАУКЕ И ТЕХНИКЕ САНУ број 52

Изложбу приређује

Галерија науке и технике Српске академије наука и уметности

Аутори изложбе

Жељко Томановић, Александар Фотић, Мирослав Николић, Славица Тодић, Милица Рат, Томислав Ивановић

Графички дизајн изложбе

Бранислав Фотић

Сарадници на организацији изложбе

Бојана Божић, Јасмина Ковачевић

Публикацију издаје

Српска академија наука и уметности

За издавача

Зоран Љ. Петровић, управник Галерије науке и технике САНУ

Аутори текстова каталога

Ђорђе Бубало, Иван Вранић, Миодраг Грбић, Томислав Ивановић, Миљана Матић, Мирослав Николић, Сања Пилиповић, Милица Рат, Милош Спасић, Славица Тодић, Жељко Томановић, Александар Фотић

Лектура

Марина Адамовић-Куленовић

Графички дизајн каталога

Бранислав Фотић, Тијана Динић

Штампа

Службени гласник

Тираж

500

Београд 2023.

Београд 2023.

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

Приредили
Александар Фотић,
Жељко Томановић,
Мирослав Николић

ВИНСКИ ЛЕТОПИС СРБИЈЕ

Садржај

6 Уводна реч

Генетички ресурси

- 9 Ж. Томановић, С. Тодић, М. Рат, М. Грбић, М. Николић –
Валоризација генетичких ресурса винове лозе у Србији: геномски приступ за виноградарство XXI века
- 31 М. Рат – Хербаријум Андреја Волног
- 39 А. Фотић – Стручно препознавање прокупца и зачинка у XIX веку
- 51 Т. Ивановић, С. Тодић, М. Николић –
Сорте винове лозе на простору данашње Србије пре појаве филоксере

Историја

- 65 И. Вранић – Археологија и древно вино
- 71 И. Вранић – Вино у праисторији и протоисторији Балкана
- 87 М. Спасић – Келти и вино на тлу данашње Србије
- 95 С. Пилиповић – Вино и виноградарство на простору данашње Србије у римском периоду
- 105 Ђ. Бубало – Прописи о виноградарству и вину у средњовековној Србији
- 115 М. Матић – Вино и виноградарство у уметности средњовековне Србије
- 127 А. Фотић – Виноградарство на тлу данашње Србије
у доба Османског царства и Хабзбуршке монархије (XV–XIX век)
- 133 А. Фотић – Прве светске класификације српских вина 1816, 1822. и 1832. године
- 137 М. Рат – Андреј Волни (1759–1827)
- 141 А. Фотић – Франц Шамс (1780–1839)
- 147 Ж. Томановић – Димитрије Мита Петровић (1848–1891)
- 151 А. Фотић – Милутин М. Савић (1848–1935)
- 157 М. Николић – Школа за винодеље и воћарство у Букову код Неготина
- 163 С. Тодић – Филоксерна криза: филоксера у Србији, мере сузбијања и обнова винограда
- 171 А. Фотић – Рафаило Момчиловић – сликар српских аутохтоних сорти винове лозе 1907. године
- 175 М. Николић, Т. Ивановић –
Српско виноградарство и винарство од краја филоксерне кризе до Другог светског рата

Дионис, мозаик из
Галеријеве палате
у Гамзиграду,
крај III – почетак IV века
(Народни музеј Зајечар)

Вино и виноградарство на простору данашње Србије у римском периоду

Први сусрет домаћег аутохтоног становништва, које је традиционално конзумирало пића справљена од жита, са светом вина на простору данашње Србије, догодио се, како открива сачувани археолошки материјал, много пре доласка Римљана. Вино је још крајем V века пре н. е. било добро познато становницима хеленистичких насеља на простору који је потом постао јужни део римске провинције Горње Мезије, а данас се налази на југу Србије. Није немогуће ни да је становништво источног дела те провинције, међу којима су били и Трачани, познавало вино и пре римских освајања.

Значајан контакт са светом вина, домаће становништво успоставља по доласку римске војске у Подунавље у I веку н. е. Тада почиње и увоз амфора у којима се допремало вино, често премазаних смолом ради бољег чувања вина. Смола је пронађена на амфорама западномедитеранског типа у Сингидунуму и Виминацијуму, као и на неким понтским амфорама. И сама форма многих од тих амфора и њихове познате аналогije сугеришу да су служиле за транспорт вина. Такве амфоре проналажене су дуж Дунава, од Београда (*Singidunum*) и Костолца (*Viminacium*) низводно до следећих локалитета: Салдума, Бољетина, Равне, Доњег Милановца (*Taliata*), Хајдучке воденица, Текије (*Transdierna*), Караташа (*Diana*), Костола (*Pontes*), Мале Врбице, Курвинграда, Милутиновца, ушћа Слатинске реке, Прахова (*Aquae*) и Мокрањских стена.

Осим амфора, на територију данашње Србије допремане су и луксузне посуде за вино украшене дионизијским мотивима. Један од значајних примера таквог раног импорта луксузних сребрних посуда јесте пехар са сценом жртвовања Силену или Пријапу нађен у Јабучју код Лазаревца. Пехар се датује у прву половину I века. Раним налазима импортованих сребрних посуда припада и такозвани Аријаднин пехар с краја I или почетка II века. На њему су приказани Дионис и Аријадна на леђима морског пантера. Такве луксузне посуде, као и бројне амфоре, изванредно су сведочанство о значају и улози вина у животу Римљана који су у ове крајеве долазили службом или су се касније ту и настанили.

О прихватању културе вина на територији данашње Србије у римско доба значајне податке пружају писани извори, а посебно епиграфски и археолошки материјал. Податке налазимо у делима историчара и политичара, Еутропија који 369. године објављује *Преглед историје од оснивања Рима (Breviarium ab Urbe condita)* и Аурелија Виктора који између 359. и 361. године објављује збирку царских биографија од

Сребрни Аријаднин пехар,
крај I – почетак II века
(Народни музеј Србије)

Августа до Констанција познату под именом *О царевима* (*De caesaribus*). Они бележе (Eutrop. 9.17; Aur. Vict., *De Caes.* 37) да је цар Марко Аурелије Проб (276–282) дозволио житељима Галије и Паноније да узгајају винову лозу и помињу да је она узгајана на планини Алма (*Alma Mons*) и на Златном брду (*Aureus Mons*). Марко Аурелије Проб је био један од осамнаесторице царева рођених на територији данашње Србије (*Sirmium*, 232 – *Sirmium*, 282), где је и погинуо од руке незадовољних војника.

Цар Домицијан (81–96) донео је 92. године уредбу којом забрањује виноградарство у провинцијама (Suet. *Domitian*, 7,2; 14,2). Повод је вероватно била жеља да се у провинцијама подстакне производња жита, али и да се спречи конкуренција апенинском виноградарству. Међутим, спорна уредба је убрзо повучена. Светоније (Suet. *Domitian*, 14) сведочи да ју је Домицијан повукао из чистог сујеверја чим су почели да га критикују. Чињеница да писани извори бележе да Проб у III веку дозвољава виноградарство у провинцијама указује да је Домицијанова уредба можда била делимично поштована у неким крајевима. Док се истраживачи слажу да се топоним *Alma Mons* односио на Фрушку гору, *Aureum Mons* повезује се према једном научном тумачењу с подручјем у околини Смедерева, а према другом с Банским брдом у Барањи. Нажалост, извори не дају прецизне податке о самим локалитетима. Цитирани извори јасно показују да се не може извести закључак да је Проб засадио прве винограде у Срему.

Мермерни портрет Марка Аурелија Проба
(Капитолски музеји, Рим)

Дионис,
бронзана статуа из
Сингидунума, II–III век
(Народни музеј Србије)

Писани извори из IV века о Пробу и
виноградарству у Панонији и Мезији

Eutropius (9.17):

Vineas Gallos et Pannonios habere permisit, opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendos dedit.

„Дозволио је Галима и Панонцима да имају винограде, уз помоћ војника је засадио виноградима планину Алму (*Alma Mons*) код Сирмијума и Ауреус (*Aureus Mons*) код Горње Мезије и дао их на узгајање људима из провинција.“

Aurelius Victor (*Epitome de Caesaribus*, 37):

Vineas Gallos et Pannonios habere permisit. Opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit.

„Дозволио је Галима и Панонцима да имају винограде. Уз помоћ војника је засадио винограде на планини Алма (*Alma Mons*) код Сирмијума и Ауреус (*Aureus Mons*) код Горње Мезије.“

На значај које је вино могло имати за становнике подручја о коме је реч посредно указују бројни споменици дионизијског култа, представе самог бога вина Диониса/Бахуса/Либерера или чланова његовог тијаса. Већина тих споменика се широко датује у II и III век.

Натписи који сведоче о поштовању Либерера као бога винове лозе и вина пронађени су у околини Сремске Митровице (*Sirmium*), Чортановаца, Земуна (*Taurunum*), Београда (*Singidunum*), Смедерева (*Vinceia*), Костолца (*Viminacium*), Кладова (*Pontes*), Ужица, Ниша (*Naissus*) и Лесковца. У појединим натписима посебно је наглашена управо улога овог божанства као патрона вина и виноградаства. У натпису из Пустог Шилова код Лесковца Либер се слави са епитетом *Laetus*, док натпис из Ниша помиње заједницу Либерера и Хиларе. Латински придев *laetus*, -a, -um, значи „срећан, весео, плодан“, а и *hilaris*, -e потиче од грчког *hilaros* – „весео“.

Бројни су и надгробни споменици, стеле и саркофази украшене сценама из Дионисовог култа. Посебно су значајни рељефи на

Сатир и менада,
бочне стране Јасоновог саркофага
из Виминацијума, крај II – почетак III века
(Барутни магацин, Народни музеј Србије)

Либер и Либера,
вотивна икона из Кладова, II–III век
(Музеј Крајине, Неготин)

бочним странама такозваног Јасоновог саркофага из Виминацијума с приказима сатира и менаде у екстатичном плесу. Са обе њихове стране се налази по један кантарос из кога се извија винова лоза с гроздовима.

Сачувани накит са дионизијским представама, многобројне геме или прстење, сведоче о личној, интимној наклоности становника према овом божанству. Накит није одражавао само религиозне и естетске наклоности поштовалаца овог култа већ и њихов друштвени статус. Тако гвоздени прстен украшен сребрном гемом с представом Силена сведочи да је власник био довољно имућан, али да није био довољно слободан, то јест да није имао статус који би му дозвољавао да носи прстен од сребра.

На територији Србије су пронађена и оруђа из римског доба која су коришћена у обради винограда или за справљање вина. Значајно је напоменути да су код Лесковца пронађена два камена постоља за пресе за цеђење грожђа (*torcularia*) и већи број различитих типова косира (*falx putatoria, falx vinitoria...*), који су највероватније служили за резивање винове лозе и за брање грожђа.

Из касноантичких вила на тлу Србије потичу, поред осталог, и важна сведочанства о значају вина и виноградарства. Осим поменутих камених постоља за пресе из околине Лесковца, једно камено постоље за пресу пронађено је и у касноантичкој вили код Ниша (*Mediana*). Са простора ове виле потичу и бројни косири. Осим косира, у Галеријевој касноантичкој палати у Гамзиграду (*Romuliana*) пронађена је и семенка грожђа (*Vitis vinifera L. subsp. vinifera*). Семенка не припада типу семена карактеристичном за дивљу лозу, већ културној лози. Изузетна је представа самог чина бербе грожђа (*Vindemia*) на једном пиластру са фасаде источне капије Гамзиграда на коме су у врежи винове лозе приказани пути у различитим положајима.

Сачувани археолошки материјал указује на то да је вино и пре римских освајања било познато и у хеленистичким насеобинама на југу данашње Србије и у областима на истоку које су биле под трачким утицајима. По доласку првих Римљана у Подунавље током I века, становништво остварује значајнији контакт са културом вина. Током римске доминације на простору данашње Србије, посебно у II и III веку, вино се не само конзумирало већ се, како сачувани материјал показује, и производило.

Гема од јасписа
с представом Бахуса,
II–III век
(Народни музеј Србије)

Гвоздени прстен
с представом Пана,
середина II века
(Народни музеј Лесковца)

Камена постоља за
пресе за цеђење грожђа
из околине Лесковца, II-IV век
(Народни музеј Лесковац)

Пути у берби грожђа, рељеф
на пиластру из Гамзиграда,
крај III – почетак IV века
(Народни музеј Зајечар)

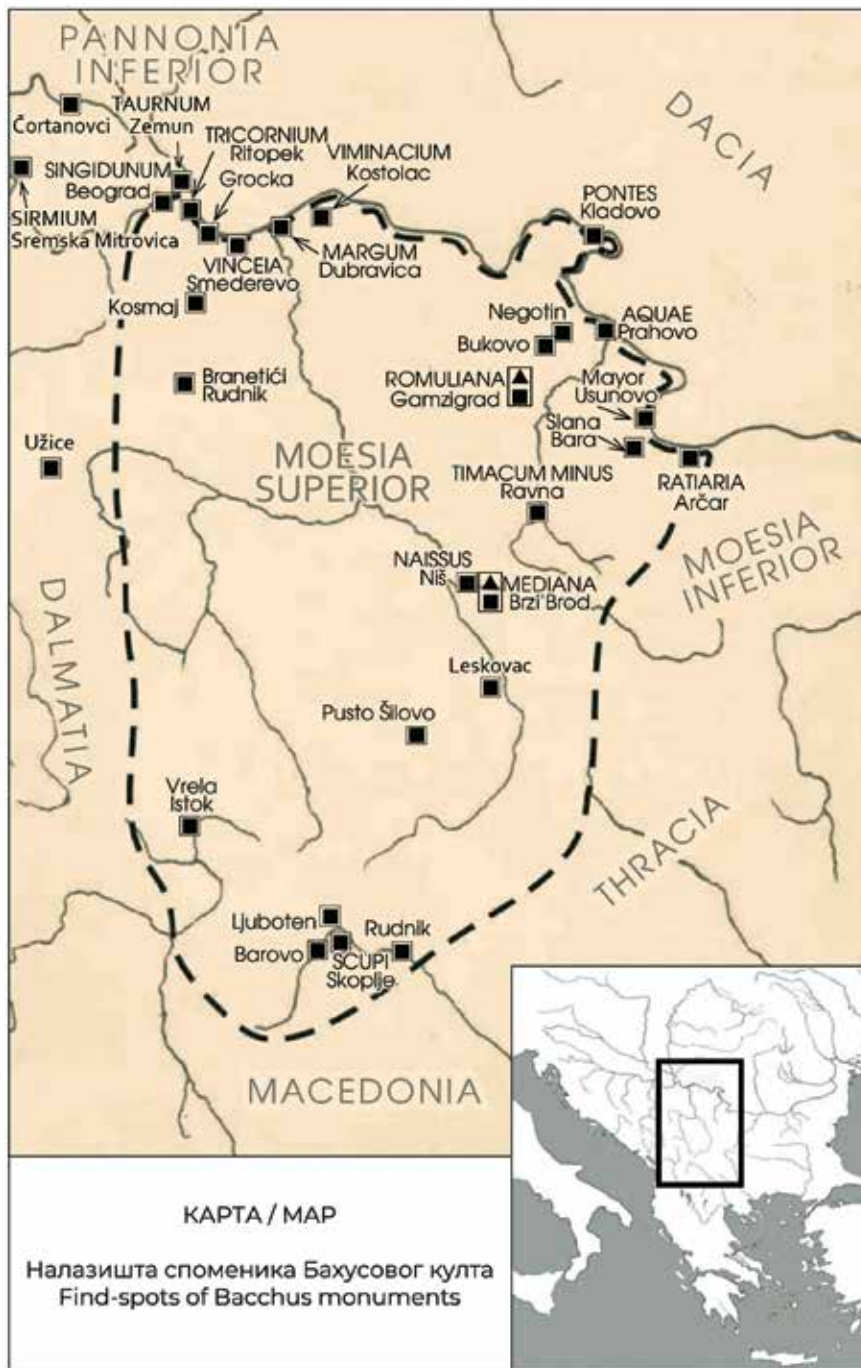

Косир, II–IV век
(Народни музеј Лесковац)

Дионис,
бронзана статуета,
II–IV век
(Музеј града Београда)

Изабрана литература:

- Бабић, Сташа,
Поглаварство и полис. Старије гвоздено доба централног Балкана и грчки свет, Београд: Балканолошки институт САНУ, 2003.
- Lupa – Friederike und Ortoft Harl,
Ubi Erat Lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern
(<http://lupa.at/>).
- Medović, Aleksandar,
„Gamzigradski atari – dva koraka napred, jedan korak nazad“,
Rad muzeja Vojvodine 50 (2008) 151–173.
- Пилиповић, Сања,
Култ Бахуса на централном Балкану, I–IV век.
Београд: Балканолошки институт САНУ, 2011.
- Pilipović, Sanja,
“Wine and the Vine in Upper Moesia. Archaeological and Epigraphic Evidence”,
Balkanica 34 (2013) 21–34.
- Петровић, Петар,
Ниш у античко доба,
Ниш: Градина, 1976.
- Stamenković, Sonja,
Rimsko nasleđe u Leskovačkoj kotlini,
Београд: Arheološki institut, 2013.

Изложба Вински летопис Србије организована је од стране Српске академије наука и уметности,
Одељења хемијских и биолошких наука и Галерије наука и технике.

Организатори изложбе захваљују Министарству културе Републике Србије
на подршци у реализацији изложбе.

Република Србија
Министарство културе

Велику захвалност дугујемо институцијама и појединцима, без чијег разумевања и сарадње
ову изложбу не би било могуће приредити:

Покрајински завод за заштиту природе, Карловачка гимназија, Народни музеј Србије,
Музеј града Београда, Музеј Српске православне цркве, Народни музеј „Зајечар“, Музеј Крајине (Неготин),
Народни музеј Лесковац, Градски музеј Вршац, Музеј винарства и виноградарства (Александровац),
Музеј винодељства Винарије Деспотика, Музеј града Новог Сада – Завичајна збирка Сремски Карловци,
Државни архив Србије, Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске,
Библиотека Српске академије наука и уметности, власници слика Рафаила Момчиловића,
Пољопривредна школа (Буково, Неготин) и ПССС Неготин (пређашња Енолошка станица).

Посебну захвалност упућујемо Подруму Радовановић на подршци при штампању каталога изложбе.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

634.8(497.11)(083.824)

ВИНСКИ летопис Србије / приредили Александар Фотић, Жељко Томановић, Мирослав Николић. – Београд : САНУ, 2023
(Београд : Службени гласник). – 181 стр. : илустр. ; 23 см. – (Галерија науке и технике САНУ ; бр. 52)

Тираж 500. – Библиографија уз већину поглавља.

ISBN 978-86-6184-007-4

1. Фотић, Александар, 1960- [приређивач, сакупљач]
а) Винова лоза -- Сорте -- Србија -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 127510281

